

RONDDOLEN

Spreeuwen

Op de toren van de oude dorpskerk is iedere dag een troepje luidruchtige spreeuwen te vinden. De ene dag zijn het er wat meer dan de andere en soms zijn het er zo veel dat ze nauwelijks een zitplaats weten te veroveren. Toch lijkt het erop dat vrijwel niemand van de passanten de dieren opmerkt.

Spreeuwen zijn zo alledaags dat je er achteloos aan voorbijgaat. Evengoed is hun luidruchtige en vrolijke aanwezigheid bepalend voor de najaarsfeer in het dorp. Net als het vallen van de gele bladeren van de stokoude plataan een eindje verderop, waar de dieren 's avonds gaan slapen. De toren doet dienst als een soort verzamelplek.

Overdag verspreiden de spreeuwen zich over de tuintjes in de buurt. Ze doen zich te goed aan bessen van de vlierstruiken en aan allerlei andere vruchten. Ook de laatste bramen ontsnappen niet aan de aandacht en een rijk dragende kersenboom is in de nazomer compleet geplunderd. Daar staat wel weer wat tegenover. De gazons in het dorp worden systematisch afgestruind op zoek naar emelten en ook andere schadelijke bodemdieren worden door de spreeuwen opgeruimd. Of de spreeuwen van nu dezelfde zijn als de beesten die de kersenboom geplunderd hebben, is niet helemaal zeker. Veel spreeuwen uit onze omgeving trekken naar Engeland en Noord-Frankrijk, maar dat valt nauwelijks op doordat hun plaats wordt ingenomen door soortgenoten uit Noord-Europa. Een enkele keer breekt er grote paniek uit onder de spreeuwen in het dorp. Dat is als de sperwer zich tussen de huizen waagt en op spreeuwenjacht gaat. Dat is de laatste jaren steeds vaker het geval. De spreeuwen reageren door dicht bij elkaar in een enorme bolvorm te gaan vliegen. De sperwer valt niet aan zolang de spreeuwen in dichte formatie vliegen, maar hij jaagt er net zo lang achteraan tot een van de vogels geïsoleerd raakt. Dan slaat de roofvogel toe. Het is geen opwekkend gezicht, temeer omdat de gepakte vogels vaak niet ineens dood zijn. Maar eten en gegeten worden is in de natuur dagelijkse praktijk, of je nu emelt of spreeuw of sperwer bent.

Hiet de Zwerver

OVER LEVEN

NULPAARDEN – Nijlpaarden in het Nationaal Park Virunga in Congo, waar ooit de grootste populatie nijlpaarden ter wereld woonde, worden bedreigd met uitsterven. Nieuwe luchtfoto's laten zien dat er in het park nog slechts 887 nijlpaarden leven, in vergelijking met ruim 1300 twee jaar geleden. Dertig jaar geleden woonden er in het gebied meer dan 29.000 hippopotamussen. Stropen is de belangrijkste oorzaak van de sterke afname van het aantal dieren. Zowel lokale stropers als militairen en militeleden maken zich daaraan schuldig. Zij zwerfen volgens het WWF in het beschermde park rond zonder eten of soldij. „Een recept voor een ramp”, aldus de organisatie. De nijlpaarden worden meestal gedood om hun tanden, die veel geld opleveren op de illegale ivoormarkt. Het krimpen van nijlpaardenpopulatie vormt ook een gevaar voor de lokale economie. Een groot deel van de bevolking in het gebied is afhankelijk van vis uit Lake Edward. Het meer levert veel vis, omdat de uitwerpselen van de nijlpaarden die daar baden veel voedingsstoffen bevatten. Als het aantal nijlpaarden afneemt, zal ook de visstand daaronder lijden. **NIEUWE MIERENSOORT** – Tijdens zijn promotieonderzoek aan de Wageningen Universiteit heeft onderzoeker Jinze Noordijk langs de A28 tussen Amersfoort en Zwolle samen met de mieren-specialist Peter Boer een mierensoort ontdekt die niet eerder is beschreven. Het duo heeft hem kokergaststeekmier (*Myrmica schenckioides*) genoemd, niet te verwarren met de kokergaststeekmier (*Myrmica schenckii*). Het gaat zeer waarschijnlijk om een sociaal parasitaire mier, een soort koekeek van de mierenwereld. Een wijfje dringt het nest binnen van een andere mierensoort en zet de regerende mierenkoningin op non-actief. De werksters van de afgezette koningin verzorgen daarna de eieren en larven van de binnendringer. Het wijfje van de kokergaststeekmier die in de berm is gevonden, was waarschijnlijk op weg naar een nieuw nest. De nu ontdekte kokergaststeekmier heeft een lengte van ongeveer 5 millimeter. Er is één exemplaar van aangetroffen dat ter controle en conservering naar het Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis in Leiden is gestuurd. De onderzoekers, die in dezelfde berm ook op de internationaal bedreigde ruige gaststeekmier (*Myrmica hirsuta*) stuitten, hebben hun ontdekking beschreven in het wetenschappelijke tijdschrift *Entomologische Berichten* (jaargang 65, nr. 4).

VER DER KIJKEN

oktober ► 12: 14.00 uur, paddestoelenexcursie in het Voorsterbos bij Kraggenburg. Start: restaurant De Voorst aan de Leemringweg. Aanmelden: 0527-246644. ► 13: 10.30 uur, wandeling (20 kilometer) in het Speulder- en Spriederbos. Start: restaurant Het Boshuis, Spriederweg 205 te Drie. Informatie: 0341-252996. ► 13, 15, 20 en 25: 12.30 uur, vaarexcursies naar de Grote Otterskooi (eendenkooi). Start: Bezoekerscentrum de Wieden, Beulakerpad bij Sint Jans-klooster. Reserveren: 0527-246644. ► 15: 19.00 uur, excursie in Leuvense Bossen. Start: P-plaats Pooleweg te Ermelo. Aanmelden: 035-6559955. ► 15: 14.00 uur, excursie "Herfst" in het Buurserszand bij Haaksbergen. Start: P-plaats Molenbelt aan Stendermolenweg. Aanmelden: 035-6559911. ► 15: 14.00 uur, diaserie en paddestoelenwandeling in het Ablasserbos. Start: Streeknatuurcentrum Ablasserwaard, Matenaweg 1 nabij Wijngaarden. Aanmelden: 078-6153701, 0184-612006 of 0184-412618. ► 15: 8.30 uur, wandeling door polder De Nesse bij Berkenwoude. Start: P-plaats hoek Schaapsjiesdijk/Ouderkerke Land-scheiding. Aanmelden: 010-2722222. ► 18: 12.30 uur, hooilandroute met elektroboot in de Wieden. Start: Bezoekerscentrum in Sint Jans-klooster. Reserveren: 0527-246644. ► 19: 13.00 uur, vaar- en wandel-excursie naar het Vogeleiland in het Zwarte Meer. Thema: "Vreemde eenden". Aanmelden: 0527-246644. Start: aanlegsteiger Kadoelerbrug aan Kadoelerweg bij Kraggenburg. ► 19, 22: 14.00 uur, wandeling door de Onzalige Bossen en Hagenau in Nationaal Park Veluwezoom te Rhenen. Start: Bezoekerscentrum, Heuvenenseweg 5a. Aanmelden: 026-4079100. ► 19, 26: 14.00 uur, gezinsexcursie "Ogen tekort in het Broekbos". Start: Kievitslandpad, zijweg van de Karekietweg bij Bid-dinghuizen. Aanmelden: 035-6559911. ► 19: 14.00 uur, kindereexcursie "Paddestoelen zoeken" in het Schokkerbos. Start: Bezoekerscentrum De Gesteentetuin in Ens. Aanmelden: 0320-286130. ► 20: 19.00 uur, wandeling "Sporen van vroeger" in de omgeving van Steile Oever, onderdeel van landgoed Eerde. Start: P-plaats Hammerweg bij Den Ham. Aanmelden: 035-6559911. ► 20: 14.00 uur, herfstwandeling "Paddestoelen en (dier)sporen" vanaf Natuuractiviteitencentrum Zandenbos, Plesmanlaan 2 te Nunspeet. Aanmelden: 0341-252996. ► 21: 9.00 uur, fotografie-excursie "Grazers voor de lens" in Oostvaardersplassen. In de terreinwagen van de boswachter is plaats voor slechts vijf passagiers. Start: Bezoekerscentrum Oostvaardersplassen, Kitsweg 1 (bij Knaardijk/Spoorwegviaduct) te Lelystad. Aanmelden: 0320-243444. ► 22: 13.00 uur, excursie in De Pampusshout aan het Markemeer. Start: beheers-schuur De Havikshorst, Botterweg 8 in Almere. Aanmelden: 0320-286130. ► t/m 7 januari 2006: tentoonstelling "Mystiek Moeras" foto's van Paul van Gaalen in Ecodrome Zwolle.

Foto Paul van Gaalen

Merendeel larven eet humus en laat weiland of grasgazon ongemoeid

Langpootmug niet bloeddorstig

Eng? Het valt niet mee om het imago van langpootmuggen op te poetsen. Steken? Van de 87 in Nederland levende soorten is er geen enkele bloeddorstig. Schadelijk? Alleen jonkies van de *Tipula oleracea* en de *Tipula paludosa* moeten uit het gazon blijven.

Mottenballen, bedoelt om de beruchte museumkever buiten de deur te houden, ruikt hij al lang niet meer. Dr. Pjotr Oosterbroek trekt in het insectendepot van het Zoologisch Museum van de Universiteit van Amsterdam nonchalant tientallen houten laatjes open, zodat de bezoeker zich over de inhoud kan verbazen. Sommige opgeprikt diertjes zijn zelf amper een speldenprik groot, andere blinken juist uit vanwege hun exotische kleuren of hebben verrassend grote vleugels. Elk –soms subtiel– verschil is in ieder geval goed voor een aparte Latijnse soortnaam. Het precieze aantal opgezette dieren is niet gemakkelijk vast te stellen, maar de entomoloog houdt het op ongeveer 10 miljoen exemplaren.

Op z'n veertiende had Oosterbroek al interesse voor insecten. „Mijn voornemen was me op de universiteit in vlinders te verdiepen, maar mijn voorganger, broeder Theowald van Leeuwen, heeft mij helemaal omgeturnd. „Je moet de Tipulidae, de langpootmuggen, gaan bestuderen. Daar valt nog heel veel in te ontdekken.” Ik heb toen van een bepaalde groep alle Europese soorten bewerkt en hun verwantschappen en verspreiding uitgezocht. Daarop ben ik in 1981 gepromoveerd.”

De insectenkundige wordt beschouwd als langpootmuggenexpert. Afgelopen maand rolde "De

De *Ctenophora peticinornis* leeft in het bos. Larven van deze langpootmug ontwikkelen zich in dood hout.

Foto Bert Pijls

Europese families van muggen en vliegen (Diptera). Determinatie, diagnose, biologie" van de pers, die hij samen met Herman de Jong en Lieke Sijstermans samenstelde. Deze nieuwe tabel maakt het mogelijk om alle 129 in Europa voorkomende families van muggen (Nematocera) en vliegen (Brachycera) te herken-

De groentelengpootmug (*Tipula oleracea*, foto) heeft dertien anten-nedelen, de weidelangpootmug (*Tipula paludosa*) veertien. Hun larven kunnen in grasland een ravage aanrichten.

Foto C. J. van de Moerput

nen. Daarvan leven er alleen al in Nederland bijna 5000 soorten. „Dat aantal is ruim twee keer zo groot als het aantal inheemse vlindersoorten en ook meer dan het tienvoudige van het aantal vogels dat uit ons land bekend is.” De gids is weliswaar voorzien van ruim 570 haarscherpe zwart-witillustraties, maar beschrijft en toont niet de individuele soorten, maar alleen de families. Dat maakt de uitgave ongeschikt voor leken die graag snel een mug of vlieg op naam willen brengen.

Emelten

Het steekt hem niet dat alle 1643 beschreven soorten muggen in Nederland vaak als bloedzuigend op één hoop worden ge-

gooid en daardoor in de categorie geminacht grut hoog scoren. „Helaas gebaseerd op onwetendheid”, aldus Oosterbroek, „want slechts 2 van de 32 muggenfamilies in Europa steken, waarvan de Culicidae het hinderlijkst is. Motmugges (Psychodidae), die zich vaak in toiletten ophouden, en paddestoelmuggen (Mycetophilidae) zijn echter de onschuld zelve.”

„Zijn” Tipulidae, vaak verward met hooiwagens, doen evenmin een vlieg kwaad. Langpootmuggen steken niet. Wel kunnen de groentelengpootmug (*Tipula oleracea*) en de weidelangpootmug (*Tipula paludosa*), 2 van de 87 in Nederland voorkomende soorten, in het larvale stadium in volkstuintjes en graslanden een behoorlijke ravage aanrichten. „Deze emelten, ronde, grauwe larven, kunnen met miljoenen tegelijk in één weiland voorkomen. Ze kruipen 's nachts uit de grond en knippen de blaadjes af. In een

mum van tijd kunnen de 4 centimeter lange maden een voetbalveld opeten. De meeste soorten voeden zich echter uitsluitend met organisch afval.”

Volwassen langpootmuggen leven slechts om te paren. „De mannetjes, die eerder uit het popstadium tevoorschijn komen dan de vrouwtjes, vinden de vrouwelijke poppen waarschijnlijk op de geur. Als ze een dame aan de haak hebben geslagen, houden ze haar met klemmen en haken goed in de greep.”

Na de bevruchting deponeren het vrouwtje 600 tot 800 eieren in de grond. De nieuwe generatie dient zich binnen veertien dagen al aan. Na de laatste vervelling worden de pooloze emelten poppen en ondergaan ze een volledige gedaantewisseling. Na deze metamorfose komen ze als imposante muggen tevoorschijn.

Zowel de Amerikaanse naam "crane flies" als de Engelse benaming "daddy-long-legs" verwijst

naar hun opvallendste ledematen. Sommige biologen zochten daar een verklaring voor. De poten zouden tijdens de stuntelige vlucht in het nachtelijk duister de omgeving aftasten, botsingen voorkomen, het dier in balans houden of zelfs belagers afbluffen. Feit is dat de langpootmug zijn onderdanen gemakkelijk loslaat, zoals een salamander z'n staart verliest als die door een roofdier wordt gepakt. Een nieuwe poot groeit niet meer aan, maar het slanke insect weet soms zo de dans te ontspringen.

Mede n.a.v. "De Europese families van muggen en vliegen (Diptera). Determinatie, diagnose, biologie", door Pjotr Oosterbroek, Herman de Jong en Lieke Sijstermans; KNNV Uitgeverij, Utrecht, 2005; ISBN 90 50112137; 192 blz.; € 29,95. Een uitgebreide versie van dit artikel staat op www.refdag.nl.

Willem H. Smith

Ontsnippering natuur op Zuidwest-Veluwe geeft dieren de ruimte

„Een oversized molshoop” noemt beheerder Machiel Bosch het in 2007 te bouwen ecoduct over de A12 bij Wolfheze. De wildoversteekplaats verbindt straks natuurgebied het Planken Wambuis met de Reijerskamp, een 180 hectare groot landbouwgebied ten zuiden van de rijksweg dat wordt teruggegeven aan de natuur. Minister Veerman groef vorige week het eerste stuk vruchtbare akker af.

„En dan: wat is natuur nog in dit land?” vroeg de dichter J. C. Bloem zich langgeleden af. Vaak valt het tegen, soms valt het ook wat mee. Twee grote aaneengesloten gebieden heeft Nederland in elk geval nog: Waddenzee en Veluwe. Toch, wie dat laatste gebied vanuit de lucht bekijkt, kan veel ontbrekende puzzelstukjes aanwijzen. Industrie- en oefenterreinen, campings en landbouwgronden liggen als gebiedsvreemde elementen te midden van het groen.

In de onlangs gepresenteerde Natuurbalans werd gerept over het creëren van robuuste natuurgebieden en over het maken van natuurverbindingzones van flinke afmeting. Want wat heeft een edelhert aan z'n vrijheid als het zich telkens vastloopt tegen een wildraaster of iedere keer in z'n loop wordt gestuit door een snelweg?

Op de Zuidwest-Veluwe wordt hard gewerkt aan de ontsnippering van de natuur. In Dennenkamp –gelegen in de oksel van de A12 en de provinciale weg tussen die A12 en Ede– is al te zien wat er na twintig jaar omschakelingsbeleid gebeurt. Rasters werden gesloopt, de grond verschaald, eikels gelegd.

Die laatste truc mislukte overigens, licht Machiel Bos, beheerder Zuidwest-Veluwe voor Natuurmonumenten. „Zwijnen vraten nagenoeg alle eikels op.” Het geprojecteerde eikenbos kwam er niet, wel ontstond een fraaie halfopen, soms wat heideachtige vegetatie met opslag van grove den, beuk en –af en toe toch nog– eik. Pony's en Schotse hooglanders eten zich rond aan de schrale grasland.

Oud Reemst

In Oud Reemst, noordelijk van Dennenkamp gelegen, startte de omvorming van de 78 hectare landbouwgrond vorig jaar. De boer daar stopte dankzij geld van LNV en EU. Rasters werden verlaagd –heruten erin, zijwinnen eruit–, het oude wallensysteem rond de akker werd hersteld en beplant. Natuurmonumenten laat er nu haver en gerst inzaaien. Bosch: „Edelherten zijn gek op haver, daarvan bleef dit jaar nauwelijks iets over.” De volgens de regels van het Eko-keurmerk ge-

Foto ANP

teelde rogge wordt afgezet in het natuurvoedingscircuit. Op den duur zijn schaapskudden er wellicht welkom, als de heidegroei eenmaal is teruggekeerd, zegt hij.

De Reijerskamp –ten zuiden van de A12– was vorige week plaats van handeling toen minister Veerman langskwam. Voor 6,5 miljoen euro kocht LNV 180 hectare aan, in het kader van het Nationaal Natuuroffensief. Dat is een extra inspanning om de uitvoering van de Ecologische Hoofdstructuur (EHS, einddatum 2018) op koers te houden.

„Een oversized molshoop” noemt beheerder Machiel Bosch het in 2007 te bouwen ecoduct over de A12 bij Wolfheze. De wildoversteekplaats –op de foto rechtsachter te bouwen– verbindt straks natuurgebied het Planken Wambuis met de Reijerskamp en maakt deel uit van een grote ontsnipperingsoperatie die op de Zuidwest-Veluwe gestalte krijgt.

Foto ANP

De verbinding tussen Veluwe en Rijnuitwaerden komt tot stand door een ecoduct bij Wolfheze, iets voorbij het tunneltje onder

de A12 waar ooit Ferdi E. het losgeld inde voor de ontvoerde (en toen al vermoorde) Gerrit-Jan Heijn.

Paardenpension

Op de Reijerskamp wordt de vruchtbare bovenlaag weggehaald en krijgt de schrale onderlaag een „injectie” met micro-organismen, schimmels en zaden door er heideplagsel van een Wolfhezer heideveldje op aan te brengen. De proefvelden van graszaadveredelaar Barenbrug zijn ook in de 180 aangekochte hectaren begrepen.

De veredelaar streek iets verderop neer, buiten de natuurzone.

Het meest in het oog lopende onderdeel van de natuurontwikkeling Zuidwest-Veluwe is wellicht de inzet van het akkerbouwbedrijf van de 35-jarige boer Arjan Stagedaard. Van de 56 hectare die z'n bedrijf telt, houdt de jonge boer er 5 of 6 apart voor de instandhouding van een paardenpension en een hoveniersbedrijfje. De overige 50 hectaren, tot en met dit jaar nog hoofdzakelijk in gebruik als maaisakker, gaan over naar de natuur.

Heide en schraal grasland, zo is de planning. Stagedaard koos eieren voor z'n geld en gaat voor Natuurmonumenten "natuur" verbouwen, in aanzet ondersteund door LNV, later aangevuld met een vergoeding van Natuurmonumenten voor het beheer ervan. „De toekomst voor de akkerbouw is in Nederland onzeker”, zegt Stagedaard. Overigens kijkt hij met enige jaloezie naar z'n overbuurman, die hem net voor was met de aanleg van een golfbaan op zijn akkers. „Eigenlijk ging hij met mijn idee aan de haal.” Hij treurt echter niet. „Als boer van de derde generatie ben in elk geval blij dat door deze verandering het boerenbedrijf in de familie kan blijven.”

Niek Sterk